

SÁRÁRÓL

Odafönt, idelent, földön-egen többé sose látlak.
Péntek van, péntek, soha már számomra vasárnap.
Fekszel a konyha kövén. A lakás tele gázzal.
Hagytam, hogy meghalj. Gyászdallá sötétül a nászdal.
Tettem, amit tettem. És nincs mentség, se bocsánat.
Sajnos, bűnhődés sincs, csak jártatom itt hiába a számat.
Eluntam a formát is, mindenből elegendem van.
Nuku már *hevület*. Csak izzadok és melegem van.

INTERJÚ, 1982. SZEPTEMBER 19.

**Kérdezt és a beszélgetést lejegyezte: Konrád György,
válaszolt: Petri György**

KONRÁD GYÖRGY Azt gondolom, hogy nagy költő vagy. Egyik versed végén ez áll: „Meg kell haljak.” Hogy vagy a halállal?

PETRI GYÖRGY Csakúgy, mint Pilinszky. Sub specie mortis élek. Ez az egészséges életmód. Mivel a halál elkerülhetetlen, telítettebb is, egyszerűbb is az életünk, ha nem fordítjuk el a szemünket azon végkimenetel elől, amit civilizációnk annyira igyekszik kiiktatni a látóterünkéből. De a halál jegyében élés elutasítása annak is, hogy köteles lennék az életemet mint valami hasznos dolgot megőrizni, elszámolni vele, mint valami nem kizárólag hozzám tartozó, hanem, mondjuk, társadalmi birtokban lévő jószággal, fenntartani valamilyen hasznos funkcióra, akár netáni nagy költősegemre való tekintettel.

K. GY. Múltkor egyszerű, borban főtt kakast adtál. Te vágta el a kakas nyakát. Hogy vagy az öléssel?

P. GY. Emberek vagy állatok megöléséről van-e szó? Állatot bármikor megölök abból a célból, hogy elfogyassam, mert nem tartom sem szükségesnek, sem rokonszenvesnek a húsevással járó procedúrák áthárítását másokra. Sőt kimondottan viszolyogtat amaz érzélgés, amely nem akarja látni az édes kis pipi és a rántott csirke közötti összefüggést. Emberölésre is képesnek vélem magam, ha a saját vagy a közvetlen közelemben élők élete imminens veszedelembe kerül.

K. GY. Sub specie mortis mi az etika? Válaszod hogyan függ össze azzal a szemlélettel, amely számon tartja az élő és a kirántott csirke közötti összefüggést?

P. GY. Mivel semmilyen vallási parancs kötelező jellegét átélni nem tudom, és semmilyen „tudományos” történelemmetafizikában nem hiszek, ami végső igazolást adhatna egyszerű cselekedeteinkre – az elérhető legnagyobb jót a racionális vita vagy a társa-

dalmi alku által elért konszenzusban látom. Éspedig kizárólag a kortársaimmal, az egyidejűleg élőkkel való egyetértésre gondolhatok. Nem apellálhatok semmiféle jövőre, ami majd vagy igazol, vagy sem.

Ugyanakkor tudatában kell lennem annak, hogy mégoly toleráns magatartásom is erőszakra ragadtathatja akár ellenfeleimet, akár türelmetlenebb elvarátóimat. Ez esetben mindenképpen felelősség (nem jogi, morális felelősség) terhel a kirobbant erőszakért. Sőt kerülhetek olyan helyzetbe, hogy az általam indukált erőszakot jóvá kelljen hagynom, vagy éppen gyakorlásában tevőlegesen részt kelljen vennem. Ennek a lehetőségnek a figyelmen kívül hagyása frivol szépelgés, feltétlen elutasítása pedig alkotomtól idegen.

K. GY. Mennyiben felel meg a természetednek és mennyiben elégít ki az, hogy a *Beszélő* című folyóirat egyik szerkesztője vagy?

P. GY. A lapszerkesztés foglalkozásomból és hivatásomból adódóan magától értetődő tevékenység számomra. Ezenkívül jó érzés az, hogy részt vehetek annak szervezésében, hogy a magam és mások nyilvánosságra tartozó gondolatai a nyilvánosság elé kerüljenek. Persze nem csupán felhőtlen öröm ez a tevékenység. Arra a feszültségre gondolok, amit ez a vállalkozás a „másként gondolkodók” moderáltabb rétegéből kivált. Hogy ez a feszültség ne vezessen természetlen marakodáshoz, és el se riasszon olyan embereket, akik maguk is szükségét érzik lényeges változásoknak, de a léptékváltások vagy időzítések kérdésében aggodalmasabbak vagy borúlátóbbak nálam, ahhoz olykor engednem kell abból a meggyőződésemből, hogy semmilyen kisebb-nagyobb elért szabadságot nem szabad pihenőhelynek tekintenünk. Nem a követelések taktikátlan és gépies eszkalációjára gondolok, hanem arra, hogy megszerzett szabadságaink részint igen csekélyek, részint értelmes gyakorlásuk nem is lehetséges további szabadságok igénylése és megszerzése nélkül.

K. GY. Milyen szabadságokat igényelsz magadnak és honfitársaidnak?

P. GY. Szabadságon csakis valamilyen nyilvánosan, tettekben megnyilvánulóan gyakorolt jog érthető. Nem lelkiismereti szabadság tehát annak megengedése, hogy magamban úgy vélekedjek, ahogyan nekem tetszik. Ez visszaélés a jog fogalmával, hiszen valami olyat engednek meg, amit nincs hatalmukban meggátolni. A szabadság akkor válik majd ténylegesen gyakorolhatóvá, ha a tételes jogalkotás nem diszkvalifikálja, teszi gyakorolhatatlanná az alaptörvény biztosította szabadságjogokat. Gondolatszabadság például csakis *mindennemű* korlátozás nélkül képzelhető el. Logikai képtelenség szellemi terméket szabadon létrehozottnak tekinteni, amíg előírások szabják meg, hogy a gondolatmenetnek milyen kanonizált tételekkel nem szabad ellentmondásba kerülnie.

K. GY. Ellenzéki voltod a fentiek szerint logikus – de költséges is. Hogyan alakult véleményed az évek során ezekről a költségekről?

P. GY. 1976 óta tekintem magam az ellenzékhez tartozónak. A költségeket bizony gyakran magasnak találtam. Főleg ahhoz képest, hogy mint ellenzéki csupa olyan dolgot csinállok, ami valamelyest civilizáltabb országokban az érdektelenségig természetes és megengedett. Ugyanakkor nekem mégsem volt és ma sincs más választásom, mert az ember politikai létezése a belső formája (vagy anyaga) mindennek, amit írok. Így hát a politika megkerülése vagy magánügyként kezelése költőileg megbénított volna. Személyes természetű, de nekem az előbbivel egyenrangú szükségszerűség, hogy az ellenzék jelentős része közvetlen baráti körömből került ki, és ezek az emberek éppen azért a barátaim, mert a megelőző évtizedben hasonló gondolatokra jutottunk.

K. GY. Fontosnak tartod-e a cselekvő azonosulást kinyilvánított gondolataiddal?

P. GY. Feltétlenül. Számomra egy gondolat teljesen érdektelen, amennyiben nincs valamilyen kihatása az életvitemre. Sőt a legfontosabb gondolatomnak a mindenkori személyes magatartásomat tekintem. Maga a gondolkodás kontemplatív szakasza részben élvezet, részben munka, de a megnyilvánuló gesztushoz képest mindenképpen a törlendő segédegyenesek közé tartozik.

K. GY. Azt mondtad: föltétlenül. Valóban föltétlenül?

P. GY. Igazad van. Nem disztingváltam kellőképpen a kontemplatív tudományos idea és a hétköznapi praktikus döntés között. Az elsőből semmiféle cselekvés nem következik. Egy asztronómiai hipotézisből például semmilyen logikai kényszerrel nem következik annak nyilvános hirdetése. A hétköznapi praktikus döntéseket viszont mindig a helyes-helytelen égisze alatt hozzuk. Mindig arról van szó: mit kellene tennem. És ebben az esetben van logikai kényszerszerűsége annak, hogy megfontolásom cselekvésben végződjön. Arra akartam ugyanis rájönni, hogy mit kell tennem. A hangsúly a birtokos ragon van. Hiszen elmélkedhetek arról is, hogy másnak mit kellene tennie, *ha* ilyen és ilyen normákat fogad el. Ez viszont már a tudományos magatartás területére esik.

K. GY. Ha nem állana fenn a gondolatszabadság cenzurális korlátozása, ha tehát demokratikus társadalomban élnél, elképzelésed szerint milyen tevékenységet keresnél magadnak az íráson kívül?

P. GY. Közvetítő szeretnék lenni vitákban, amolyan jóakarató szofista. Arra próbálnám felhívni a vitázók figyelmét, ami álláspontjaikból kölcsönösen elfogadható.

K. GY. Mennyit keresel havi átlagban?

P. GY. A feleségemmel együtt hat-hétezret, nagy szóródással.

K. GY. 1981–82-ben hány versed jelent meg hivatalos folyóiratokban?

P. GY. Ha jól emlékszem, nyolc-tíz, mind a *Mozgó Világ*ban, utoljára '82 elején.

K. GY. Hány versedet utasították vissza?

P. GY. Harmincvalahányat a Szépirodalmi, '81-ben. Az '56-os forradalomról írott versemet az *ÉS* válasz nélkül mellőzte, a többi egyidejűleg küldött versemet közölte. A *MV* egy lengyel tárgyú versemet minősítette barátságosan közölhetetlennek. Máshová meg nem küldtem írást.

K. GY. Ha lengyel volnál, valószínűleg internálva lennél?

P. GY. Bizonyal. Vagy illegalításban.

K. GY. Ha internálva vagy netán letartóztatásban lennél, és fölkínálnák neked a Nyugatra távozás lehetőségét, élnél vele?

P. GY. Hacsak a másik lehetőség nem a kivégzés volna, nem élnék vele. Az indítékom erre nem morális természetű. Arról van szó, hogy minden kapcsolatomban, minden művészi és intellektuális érdeklődésem, személyes rugalmatlanságom olyan mértékben ideköt, hogy számomra az emigráció szellemi eutanázia lenne.

K. GY. Ellenzéki baráti köröd milyen tulajdonságait helyesled leginkább, és milyen tulajdonságait kifogásolod leginkább?

P. GY. A mi ellenzékünk legrokonszenvesebb vonása, hogy minimalizálja konspirációit, és intézményesülése arányos a résztvevők és érdeklődők számával, szükségleteivel. Hibáink: az elképesztő időpocsékolás, gyakorlati teendőkben való megbízhatatlanság, szervezésbeli amatőrizmus, fecsegés, intrika. Ezek részben erényéből, a mérsékelt intézményességéből adódnak, részben abból, hogy az imént hiányolt erények a demok-

ratikus tréninget nélkülöző Kelet-Európában mindmáig katonai vagy konspiratív ére-nyeknek számítanak a politizáló értelmiség körében.

K. GY. A jelenleginél nagyobb mértékű intézményesültséget nem igényelsz?

P. GY. De igen. Az ellenzéknek, ha komolyan gondolja társadalmi szerepét, ki kell fejlesztenie intézményeit. Azonban az ellenzéki intézményeknek mindig „szolgáltató” jellegűeknek kell maradniuk. Az a feladatuk, hogy bátorítsák és kanalizálják a ténylegesen jelentkező intellektuális és szűkebben politikai igényeket, ezeknek nyilvánosságot nyújtsanak. Semmiképpen sem szabad azonban az intézményesülésnek több hosszúval megelőznie a ténylegesen jelentkező igényeket és a valóságos társadalmi ké-szenlétet. Ha ez bekövetkeznék, akkor az ellenzék gittegyletekre vagy kis erőszakos csoportocskákra esne szét.

K. GY. Ha szerencsés körülmények összejárásza folytán fölgyorsulna a demokratikus folyamat, vállalnál-e politikusi állást a demokratikus kormányzatban?

P. GY. Semmiképpen sem.

K. GY. Dolgoznál-e – ebben az esetben – politikai napilapnál, szerkesztőként akár?

P. GY. Nem, mert ebben az elképzelt demokratikus társadalomban a politizálás lebom-lana olyan sokrétű napi és helyi feladatokra, amiknek az áttekintéséhez nem érzek elhivatottságot.

K. GY. Látod-e valamilyen intellektuális és érzelmi előnyét jelenlegi állapotunknak, tár-saságunknak, tehát egy demokratikus fölszabadulás előtti demokratikus mozgalom-ban összetalálkozó baráti körnek?

P. GY. Erre van egy nagyon rosszkedvű és egy aránylag elégedett válaszom. Egyfelől: kissé kőkorszaki lénynek érzem magunkat, amikor igen kezdetleges eszközökkel, gyakran hajlamainktól igen távol eső szerepekben kell strapálnunk magunkat egy elég hosszúnak és fáradságosnak ígérkező folyamatban. Másfelől: részem van egy infantilis jó érzésben, amit utoljára gyerekként éreztem, amikor számtalan variációban elját-szottam Verne REJTELMES SZIGET-ét. Megpróbálhatunk egy kis protodemokráciát csi-nálni minimális eszközök és teljesen esetleges felkészültség birtokában. Ezt a jó érzést persze erősen korlátozza, hogy itt korántsem játékról van szó. Illetve a saját bőrünkre megy a játék.

K. GY. Hogyan írnád le helyzetedet egy idelátogató angol költő barátodnak?

P. GY. Ha lenne ilyen barátom, helyzetünk alapvető különbözőségét úgy fogalmaznám meg, hogy az ő döntési repertoárja összehasonlíthatatlanul tágasabb és gazdagabb, mint az enyém, viszont az én döntéseim súlya, következményeinek meghatározó ereje sokkal nagyobb, mint az ő esetében. Ez egyfelől nagyon rossz, hiszen az emberek többsége – joggal – nem szereti a drámai, pláne a hivatalból díjátalányozottan drámai dön-tési helyzeteket (pl. ha okvetlenül *választanom* kell aközött, hogy a hazámban vagy hol itt, hol ott éljek), másfelől az a roppant intellektuális és morális stressz, amelyben itt ki kell izzadnom valami normálisnak mondható életvitelt, ez olykor átlagon felüli tel-jesítményekre is képessé teszi az embert. Nagyon cinikusan talán azt mondanám angol barátomnak, hogy a létező szocializmus klímája az alkotó értelmiségi számára lehet nagyon kedvező, feltéve, hogy túléli a kicsírázás nehézségeit.

K. GY. Kortársaid nem a tiédhez hasonló körülmények között publikálnak. Jelent-e ez munkásságuk megítélésében valami értékelő szempontot számodra?

P. GY. Semmiképpen sem. A mű értéke nyilván nem múlik azon, hogy milyen csatornán értékesítik. De nem tartom a szamizdat publikálást morálisan paradigmaticusnak sem. Én egyszerűen ott publikálok, ahol éppen tudok. És mivel az államosított nyil-

vánosság packázásait meguntam, a magam részéről nem ismerem el az állam kultúra-forgalmazási monopóliumát. Ennyiről van szó.

K. GY. ÖRÖKHÉTFŐ című köteted intellektuális életrajzodnak milyen korszakában született? Elkészültével milyen, a magad számára adott költészetesztétikai feladatot oldottál meg?

P. GY. Az ÖRÖKHÉTFŐ-t 1974 és '81, túlnyomó részét '79 és '81 között írtam, hosszú költői tehetetlenség időszaka után. A tehetetlenség abból eredt, hogy ebben az időben számoltam le elméletileg a marxizmussal, s vettem el a rendszer adta cselekvési kereteket mint a cselekvési tér maximumát. Ez hosszadalmas és kínos átrendeződési folyamat volt, mivel alapvetően konzervatív és intellektuálisan aggályos természetem van. Ezért mielőtt elvetnék valamit, nagyon sokszor újravizsgálom az elvetni szánt tételt vagy normát. Belső életrajzom szerint tehát a kötet olyan periódusról szól, amikor „a romok alatt az árusítás zavartalanul folyik”. Azt nem mondhatnám, hogy bármilyen problémát megoldottam volna ezzel a kötettel. Egyáltalán szerintem és számomra az írás nem problémamegoldó szituáció. Úgy gondolom, írástechnikai problémákon túl – és szerintem minden művészi probléma technikai probléma, legalábbis a művész számára – nálam az írást magát mindig az írástól látszólag teljesen független emberi fölkészülés előzi meg. Tehát, mondjuk, hosszasan jogi, szociológiai vagy éppen tudományelméleti stúdiumokat folytatok. És a tisztázódás valamilyen fokán az írás mintegy lökészerűen megindul. Utólag sokszorosan ellenőrzöm, amit csináltam, de előzetes formai intencióim szinte sosincsnek. Akkor kezdek írni, amikor úgy érzem, hogy a forma kész lesz, mire elkészülök a verssel.

K. GY. Eltávolodva a marxizmustól, milyen filozófiai irányzathoz közeledtél?

P. GY. A logikai pozitivizmus és az analitikus iskola, személy szerint Karl Popper, Moore és Wittgenstein befolyásolták erőteljesen a gondolkodásomat, de a legfontosabb Bibó István átalakító és felszabadító szellemi hatása volt.

K. GY. A mondott iskolák és gondolkodók – Bibót kivéve – elhárítják maguktól a metafizikai kérdéseket. Költőnek ez nehezebb. Hogy boldogulsz velük?

P. GY. Nem osztom, hogy költőnek ez nehezebb volna. Legalábbis, ami engem illet. Én ugyanis, Max Weberrel szólva – vallásilag un muzikális vagyok. A felsorolt választott nevelők műveiből éppen azt olvastam ki – még a vallásilag szenzitív Bibóból is –, hogy a folyékony empiriához nem helyénvaló bármiféle pozitív metafizikával közelíteni, hogy fogalmi sémáink, amiket a tapasztalat tagolásához nem nélkülözhetünk, mindig ideiglenesek és feltételesek, és hogy a filozófia, ha egyáltalán van még ilyenként elkülönülő értelmes tevékenység, nem lehet más, mint a sémák inkonzisztenciáinak kiszűrése, a megkülönböztetések finomítása. Az úgynevezett metafizikai kérdések persze léteznek ugyan, de ezekre más, mint élményszerű vagy képszerű válasz nem képzhető. A válaszadás tehát nem a tudomány, hanem a művészet, illetve a gyakorlati cselekvés dolga.

K. GY. Verseidet alkalmasint képi válaszoknak is lehet tekinteni metafizikai kérdésekre?

P. GY. Azzal a megszorítással igen, hogy egy kép vagy az életben egy paradigmátikusnak szánt személyes viselkedés sohasem lehet a szó szigorú értelmében *válasz* kérdésre, lévén a kép vagy a cselekvés nem nyelvi természetű. Ha mégis azt mondom, hogy csak kép vagy cselekvés lehet válasz ezekre a kérdésekre, akkor ezzel már ironikusan utaltam is mind ezen kérdések, mind a lehetséges válaszok problematikus természetére.

K. GY. Ha ez után az interjú után úgy érzed, van még legalább egy olyan kérdés, amelyet itt és most helyénvaló lenne föltennem, segíts ki: mi az, de ne válaszolj rá.

P. GY. Azt kérdezném meg, hogy az elmondottakból következően vagy azok ellenére szabadon választottnak, valamiképpen – egy providenciális értelemben – elrendeltnek vagy egyszerűen adottnak élem-e át az életem folyását.

A technikanélküliségnek is vannak előnyei. Ezt az interjút Konrád György kézzel jegyezte le egy dunaalmási kertben. Ez engem arra készítetett, hogy lehetőleg nyomdakészen fogalmazzak, mivel tapintatlanságnak éreztem volna arra kényszeríteni „kérdőbiztosomat”, hogy gyorsíróvá alakuljon át. Szép komótosan beszélgetünk, máig is szemem előtt vannak K. Gy. lóbetűi. Ez az egyetlen szerkesztetlen interjú, amit életemben adtam. Újraolvasva maradéktalanul egyetértek egykori önmagammal. Figyelembe véve az eltelt időt, óhatatlanul eszembe jutott Bertolt Brecht egyik aforizmája a KEUNER ÚR sorozatból: „Maga semmit sem változott – mondták Keuner úrnak. – Oh, mondta Keuner úr, és elsápadt.”

P. Gy.

1995. június

Baka István

ÜZENET ÚJ-HULIGÁNIÁBÓL

Határ Győzőnek

Itt minden egy hetes a forradalmak
és a szerelmek is eldobható
papírsebkendő ez az ország
beléfűjják szerencsésebb hatalmak
a finnyás Európa minden mocskát
s lucsoz az is mi még eladható

egy hétre szól minden s garancia
sincs hernyóalp tiporja el
vagy hernyó rágja meg s belépetézik
és bábjából a pillangó kikel
s kitérve tarka szárnyát szállnia
ideje is jut legalább egy hétig

egy hét a hitre ám hívót ki látott
áldjon vagy verjen itt a sors keze
mint valutázó szerbé vagy cigányé
valódiak közt pénzformára vágott
újságpapírral van az is tele
s csak azt nem vágja át ki jól figyel

országnak ország még hazának árnyék
itt rég nem halni itt túlélni kell